

BESZÁMOLÓ EGY CSÁSZÁR-KIRÁLY TEMETÉSÉRŐL

Filológiai bevezető

Krúdy Gyula 1916. november 24 és 30 között riportsorozatot írt Ferenc József temetéséről a *Magyarország* című napilap számára. Az egyes cikkek néhány, egy-két napos csúszással jelentek meg az újságban azokhoz a dátumokhoz képest, amelyeket Krúdy tüntetett fel az egyes cikkek végén. A cikksorozat megjelent a Barta András szerkesztette *Magyar tükör* című életműkiadásban *Utazás egy habsburgi temetés körül* cím alatt, s *A Bécsi levelek című sorozatból (Részletek)* alcímmel ellátva.¹ A Barta által feltüntetett címből és alcímből csupán annyi igaz, hogy a cikkek a *Bécsi levelek* című rovatban jelentek meg, ő maga pedig részleteket közöl a szövegekből. Ugyan a Gedényi Mihály által összeállított, korántsem hiánytalan Krúdy-bibliográfia feltünteti az írásokat megjelenésük sorrendjében, helyes bibliográfiai adatokkal², azonban Barta (kissé érthetetlen módon) mégsem közli a teljes szöveganyagot. A dolog érdekessége abban rejlik, hogy Gedényi bibliográfiája nagyban támaszkodik a Barta által szerkesztett első életműkiadás köteteiben közölt bibliográfiai adatokra, tehát Barta ismerte az eredeti kontextust. Mi lehet az elhagyások oka? Miért hagyott ki Barta egyáltalán részeket? Miért éppen azokat a részeket hagyta ki, amelyek nem kerültek bele a kötetbe? Milyenek ezek a kihagyott szövegrészletek, mit lehet róluk elmondani, s fellelhető-e valami olyan vonatkozásuk, ami miatt nem kerültek bele a kötetbe? Ezek a kérdések foglalkoztatnak elsősorban.

Barta szövegekzlésének hibája egyrészt abban áll, hogy az első cikk címét (*Utazás egy habsburgi temetés körül*) teszi meg az egész szövegegyüttes címének, másrészt abban, hogy elhagyja az összes többi írás címét. A kötetben a főcím alatt a következő olvasható: „*A Bécsi levelek című sorozatból (Részletek)*”³. Ez mindjárt arra enged következtetni, hogy a főcím (*Utazás egy habsburgi temetés körül*) a *Bécsi levelek* című sorozatból származik – ami igaz is, azonban azt már nem sugallja, hogy itt cikksorozatról van szó. S a *(Részletek)* is inkább azt erősíti, hogy itt egy szövegre utal az alcím, s abból olvashatunk részleteket. Ezzel az eljárással, azon túl, hogy elfedi annak tényét, hogy itt egy cikksorozatról van szó, eltünteti az eredeti kontextust, az értelmezést segítő, esetleg orientáló elemeket von ki a szövegüniverzumból. Mellesleg eltűnik a közvetítő médium, a hírlap is a kötet koncepciójában, s ez sem hagyható figyelmen kívül. Az pedig, hogy Barta csak a Krúdy által feltüntetett dátumokat alkalmazza, ezzel választva el mintegy az egyes szövegeket egymástól, naplószerűvé teszi az írásokat. Ezt ugyanakkor megerősíti az az elem, hogy Krúdy az *Őszi alkonyat az infánsnő fehér lábánál és egy halott Habsburgnál* című szövegét azzal a szóval indítja, hogy „*Naplójegyzet*”⁴, később pedig, ugyanebben a szövegben (bár csak az eredeti, hírlapbeli szövegben) a következő mondatot olvashatjuk: „*Ez az írás talán úgy tűnik fel, mint valamely emlékirat...*”⁵ Nemcsak a *Magyar tükör*beli szöveg(ek) mutatkoznak tehát naplószerűnek, hanem Krúdy maga is annak nevezi írásait az idézett helyeken. De ez persze még nem jelenti azt automatikusan, hogy valóban naplóbejegyzésekről lenne szó, vagy úgy kellene kezelni őket, hiszen hírlapban jelentek meg.

¹Krúdy Gyula: *Magyar tükör. Publicisztikai írások 1894-1919*, szerk. Barta András, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1984., 337-353. (a továbbiakban: „Magyar tükör”)

² Gedényi Mihály: *Krúdy Gyula. Bibliográfia (1892-1976)*, Budapest, Petőfi Irodalmi Múzeum, 1978., 167. old., ill. online: <http://krudy.hu/Muvei/gedenyim.html>, elérés: 2012. 11. 30)

³ „Magyar tükör” 337. old.

⁴ Ld. *Magyarország* 1916. november 28, 7-8. old., ill. „Magyar tükör” 343.

⁵ Ld. *Magyarország* 1916. november 28, 7. old.

Lássuk akkor, hogy mely szövegek tartoznak a cikksorozatba. Fontos kijelenteni, hogy összesen hat írásról van szó, melyeket keletkezésük (a Krúdy által megjelölt dátumok) és közlésük sorrendjében fogok felsorolni: *Utazás egy habsburgi temetés körül* (1916. november 24)⁶; *A kis király S.-né kávéscsészéjénél* (1916. november 25)⁷; *Őszi alkonyat az infánsnő fehér lábánál és egy halott Habsburgnál* (1916. november 26)⁸; *Régi császárok ravatalánál* (1916. november 27)⁹; *Császárok és bankárok, házmester és toronymászók egy habsburgi temetésén* (1916. november 28)¹⁰; *Az új király sír* (1916. november 30).¹¹

Ezek után térjünk át a dolgozat leíró és értelmező részére, amelynek felépítését a következőképpen képzelem el. Először beszélni fogok a cikksorozat egészéről, az eredeti kontextusról. Megállapítom az írás(ok) műfaját, beszélek a cikkekben megnyilatkozó beszélőről, továbbá megpróbálom elhelyezni Krúdy többi, Habsburgokkal kapcsolatos írásának kontextusában. Ebben a részben nagyban fogok támaszkodni Kelemen Zoltán: *Történelmi emlékezet és mitikus történet Krúdy Gyula műveiben*¹² című munkájára. A Barta által nem közölt szövegrészeket az egyes cikkek tanulmányozásánál vizsgálom meg, s megpróbálom megállapítani, miért nem kerültek be a többi szövegrészlet közé. Bár minden válogatás szükségszerűen önkényes, azonban mindig találhatóak olyan okok, amelyek alapján megállapítható akár az olvasó/értelmező által, hogy valami miért kerül bele egy adott kötetbe, s valami más miért nem. A dolgozat végén, függelékben a *Császárok és bankárok, házmesterek és toronymászók egy habsburgi temetésén* című cikket közlöm, amely mindeddig még nem jelent meg teljes egészében első hírlapbeli megjelenése óta.

A cikksorozat helye a Habsburg tematikában

A szövegekkel eddig csupán Kelemen Zoltán foglalkozott részletesebben¹³, többen, pl. Fried István¹⁴, Szörényi László¹⁵, Fülöp László¹⁶ vagy Szabó Ede¹⁷ csupán megemlítik őket tanulmányukban. Fried egy lábjegyzetben azzal kapcsolatban hívja fel a figyelmet a cikksorozatra, hogy érdemes lenne egybevetni *A tegnapiok ködlovagjai* egyes fejezeteivel.¹⁸ Ez azért is bír jelentőséggel, mert *A tegnapiok ködlovagjai* nemcsak jó foglalatát nyújtja Krúdy egyes, a Habsburg-tematikával összefüggésbe hozható alakjainak, hanem egyes regények, elbeszélések esetében (pl. *Jockey Club*; *A kékszalag hőse*, *Boldogult úrfikoromban*) akár értelmezési segédletként, kulcsszöveggként is működhet, vagyis egymásra olvashatók az akár műfajukban távol álló szövegek is. Szörényi egy idézettel kapcsolatban említi az *Utazások egy habsburgi temetés körül* című szöveget. Az idézet azt hivatott illusztrálni, hogyan jelennek meg azok a motívumok Krúdynál, amelyek Bécsset mint várost, mint konkrét fizikai teret, egyes épületeit, helyszíneit megtestesítik, létrehozzák. Szörényi a Szent István templom tornyát említi mint a város emblematisztikus helyét, „*amelyre hol vándorlegények,*

⁶ Ld. *Magyarország* 1916. november 26, 9-10. old.

⁷ Ld. *Magyarország* 1916. november 27, 3-4. old.

⁸ Ld. *Magyarország* 1916. november 28, 7-8. old.

⁹ Ld. *Magyarország* 1916. november 30, 7-8. old.

¹⁰ Ld. *Magyarország* 1916. december 1, 7-8. old.

¹¹ Ld. *Magyarország* 1916. december 3, 9-10. old.

¹² Kelemen Zoltán: *Történelmi emlékezet és mitikus történet Krúdy Gyula műveiben*, Budapest, Argumentum, 2005. (Ld. különösen *Az öregedés dokumentumai* c. fejezetet)

¹³ Ld. az előző jegyzetet

¹⁴ Fried István: „A tegnapiok ködlovagjai”, in *Szomjas Gusztáv hagyatéka*, Budapest, Új Palatinus Könyvesház, 2006., 164-189., ill. *Tiszatáj*, 2003. május, 63-78. old

¹⁵ Szörényi László: „Bécs szimbolikus szerepe Krúdy műveiben”, in „*Multaddal valamit kezdeni*” *Tanulmányok*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1989., 222-229. old.

¹⁶ Fülöp László: „>>A Monarchia legjobb magyar ismerője<<”, in *Közéletések Krúdyhoz*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1986., 213-258. old.

¹⁷ Szabó Ede: *Krúdy Gyula alkotásai és vallomásai tükrében*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1970., 162. old.

¹⁸ Fried: I. m. 78. old.

bol – mint Ferenc József temetésekor – tűzoltók tűzik ki a zászlót.¹⁹ Fülöpnél a dicső uralkodó pozitív kontextusában kerül elő Ferenc József, illetve az egyik cikk, amely úgy írja le a hatalmas urat, „mint egy újkori Toldit”, aki „utolsó estéjéig [...] rendet, tekintélyt, szigorot, erkölcsöt és kötelességteljesítést tartott önmagával és másokkal is tartatott”.²⁰ Szabó Ede pedig az *Őszi utazások a vörös postakocsin* című Krúdy-mű apropóján beszél a cikkekről. Legfontosabb megállapítása velük kapcsolatban, melyet Kelemen is megemlít, hogy Krúdy már Ferenc József temetésekor tudta, hogy az osztrák császárral és magyar királlyal együtt az egész birodalmat temetik.²¹ Kelemen abból a szempontból foglalkozik az írásokkal, hogyan illeszthetők bele Krúdynak a Habsburgokkal kapcsolatos elképzelésének a megváltozásába, illetve hogyan olvasható (vagy nem olvasható) ki ezekből a szövegekből az a kettős hozzáállás, ami Krúdyt jellemzi Habsburg-alakjainak ábrázolásakor a későbbiekben (ti. egyrészt bizonyos fokú tisztelet, nosztalgia, másrészt viszonylag erős antipátia, aminek eszköze [lehet] az irónia). Kelemen, egyetértve Szörényivel, 1921-re, a *Mit látott Vak Béla szerelemben és bánatban* című, töredékben maradt Krúdy-mű megjelenéséhez köti Krúdy Habsburgokkal kapcsolatos szemléletének, történelemszemléletének megváltozását.²² A változás lényege abban áll, hogy Krúdy 1921-ben visszatért a világháború előtti idők nemzeti történelemszemléletéhez, s egyúttal ezen a ponton illeszkedik bele az uralkodó, Ferenc József képe Krúdynak a szerelem és az erotika által megalapozott világszemléletébe. Ehhez kapcsolódik Vera Belousova véleménye is, aki szerint a freudi szexuálpaszichológia felől is értelmezhető a Habsburgok és Magyarország viszonya.²³

Kelemen László²⁴, Krúdy egyik első irodalomtörténész elemzője 2 csoportra osztja Krúdy publicisztikai írásait: az egyik csoportba azok tartoznak, amelyek napi eseményekre, aktualitásokra reagálnak; a másik csoportba pedig olyan szövegek, amelyek „kor-jelenségekkel” (divat, „évszaccikkek”, közéleti személyiségek, társadalmi viszonyok) foglalkoznak. Az utóbbi csoportba sorolhatóak a Habsburg-riportok, így a témám szempontjából fontos cikksorozat is. Kelemen szerint azért is sorolhatóak ide ezek a témájú írások, mert átmenetet képeznek a publicisztika és a novellisztika között.²⁵ Ebből a szempontból azonban a *Bécsi levelek* című sorozat nem illeszkedik hézagmentesen ennek a kategóriának az írásai közé, ugyanis azok jelentős részében sokkal erősebb a publicisztikai jelleg, mint arra Kelemen is utal.²⁶ Kelemen László úgy látja, hogy Krúdy azért tartozott a legnagyobb magyar publicisták közé, mert impresszív és emlékező volt (azaz jó felvevő és megtartó), másrészt családi hagyományai révén, amelyek nála „a nemzeti hagyományokhoz való szigorú ragaszkodást jelentik”.²⁷ Krúdy számára a jelen csak ürügyet szolgáltat arra, hogy a múlttól, annak eseményeiről írhasson, elmélkedhessen. Publicisztikája azt a mitikus, de könnyed irodalmat teremti meg, amely egyszerre olvasható naprakész újságcikként és krónikás tudósításként, s amelyet Claudio Magris egyértelműen és kizárólag bécsi jelenségnek tart. Annak ellenére, hogy az általa elemzett bécsi szerzőkről úgy gondolja, hogy felületesen művelik ezt a műfajt. Az általa ismert magyar szerzőkről pedig a *Duna*²⁸ című művében azt állítja, hogy az

¹⁹ Szörényi: I. m. 223. old.

²⁰ Ld. *Magyarország* 1916. november 28, 7. old., ill. Fülöp: I. m. 228. old.

²¹ Fülöp: I. m. 162. old

²² Kelemen: I. m. 65. old

²³ I. m. 65-66. old.

²⁴ a továbbiakban ha Kelemen Zoltánt idézem, akkor csak a Kelemen vezetéknevet használom, ha pedig (Perkátai) Kelemen Lászlóról írok, akkor kiírom a vezetéknevet és a keresztnévet is.

²⁵ I. m. 67-68. old.

²⁶ I. m. 57. old

²⁷ (Perkátai) Kelemen László: *Krúdy Gyula*, Szeged, Magyar Irodalomtörténeti Intézet, 1938. 81. old., ill. [http://krudy.hu/Szakirod/Perkatali\(Kelemen\)Laszlo/pkl.html](http://krudy.hu/Szakirod/Perkatali(Kelemen)Laszlo/pkl.html), elérés: 2012. 12. 03)

²⁸ Magris, Claudio: *Duna*, ford. Barna Imre; Kajtár Mária, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1992.

impresszionisztikus szemlélődés, az apró tárgyak kiemelése, majd visszahullatása jellemzi őket.²⁹ Krúdynál ez még az oknyomozó riporter szívósan makacs kutatásával is párosul.³⁰

Kelemen az *Utazás egy habsburgi temetés körül* című írással vezeti be elemzését, amelyről kijelenti, hogy Krúdy már az elején megkezdte különböző történelmi korok összemosságát saját jelen idejével, melyben segítségére van Mária Terézia vagy a „sánta várnagy” alakja. Ehhez adódik hozzá a Bécsbe látogató bizalmatlan magyarok étkezési szokásainak ecsetelése. Ezek mind azt hivatottak kifejezni, hogy Bécs a magyarok számára egyszerre jelenti hazájuk – a birodalom, a Monarchia – fővárosát, másrészt egy idegen fővárost, külföldet. Az idegenség ellenére azonban a magyaroknak igenis sok közülük van Bécshez történelmi-politikai szempontból. A magyarok idegenségét erősítik továbbá azok az elbeszélések, publicisztikai írások is, amelyekben vagy pórul járt magyarok a főszereplők, akiket valamilyen megaláztatás ért a császárvárosban (pl. *A bécsi kalap; Utazás Bécsbe*), vagy azok a magyarok, akiket nevetnek a bécsiek (*Töltött káposzta Bécsben*).³¹ Kelemen ezután megemlíti Napallek (néhol Napellek, Napalleck) lovagot, aki egyszerű hivatalnokból lett udvari szertartásmester, s sajátos karriertörténetének mintegy a betetőzése a császár – király temetési szertartásának megrendezése és levezénylése. Kitér az elbeszélő által Ferenc József és II. Lajos között felállított párhuzamára is, amely abban a tekintetben helytálló, hogy mindkét uralkodó válságos helyzetben távozott országa éléről. A riport(ok) központi része magával a szertartással és a császár ravatalával foglalkozik. Kelemen szerint ezekben az esetekben kiüresedtek azok a formulák, amelyeket Krúdy arra használt, hogy történelmi pillanatokot jelenítsen meg. A résztvevők ruházatának részletezését alapos, de néhol unalmas, semmitmondó munkának tartja. Krúdyban erősebb a riporter attitűd, mint a szépírói ezeknek a szövegeknek az esetében. Az utolsó tudósítás a császári temetési ceremónia leírását adja, ám ebben az esetben már nem Ferenc József, a magyarok halott királya a főszereplő, hanem az új király, IV. Károly. A ceremónia egy olyan rítus, szertartás, amely a hagyomány átörökítésére szolgálna eredetileg, ezeknek az eseteknek (temetés, koronázás) a leírásában azonban már nem szolgál az áthagyományozásra, ugyanis nem képesek átörökítésül szolgálni azok számára, akik életüket a nagy uralkodóhoz, Ferenc Józsefhez képest próbálták meg meghatározni, narratívába ágyazni, emlékeztetni. ³² Egyetértek abban Kelemennel, hogy jóval erősebb a riporter attitűd ezekben a szövegekben, mint más novellisztikus-publicisztikai írásokban, s a szövegek színvonala sem kifogástalan mindenütt, ugyanakkor mindenképp érdemesek arra, hogy foglalkozzunk velük, s nem szabad elfelejteni azt sem, hogy Krúdy megbízást teljesített ezekkel a cikkekkel. Kelemen szerint az utolsó Habsburg-portrék, melyekbe véleményem szerint az elemzett cikksorozatot is beleérti, szárazon tudósítanak, és hagyják, hogy az ünnepségen felvonuló díszmagyarok enumerációja vagy Ferenc József kedvtelése maguktól váljanak ironikusakká. Másrészt a narrátor többnyire magát az újságírói létformát és magatartást is parodizálja. A narrátor ezekben a szövegekben mindentudó vagy inkább mindent tudni akaró elbeszélő szerepében tetszeleg, azonban ez a nézőpont kizárólag belső lehet. Az író hangsúlyozza kívülállását a narrációban, a szöveg szerkesztésében és a tagolásban egyaránt. Apró részekre szedi szét a portrékat (ez különösen a Ferenc József-re vonatkozó írásra jellemző *A tegnapok kődlovagja*ban). Kelemen szerint ez a kívülállás és ugyanakkor mégis bennfentes tudás származtatható abból a tényből, hogy

---

²⁹ Kelemen: I. m. 68. old.

³⁰ I. m. 69. old., ill. Belousova, Vera: „Aneignung des Habsburger-Mythos in der ungarischen Literatur am Beispiel der Romane Gyula Krúdys”, in *Wien als Magnet? Schriftsteller aus Ost-, Ostmittel- und Südosteuropa über die Stadt*, szerk. Gertraud Marinelli-König; Nina Pavlova, Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1996., 356-357. old.

³¹ Kelemen: I. m. 55. old.

³² I. m. 56-57. old., ill. 94. old.

a magyarok királya nem magyar uralkodóházból való volt.³³ Én azonban úgy gondolom, ez inkább Krúdynam egy sajátos elbeszélői technikája, amelyet más műveiben is sikerrel alkalmaz.

Fontos még beszélni Krúdynam a Habsburg-mítoszt érintő felfogásáról. Nála a Habsburg-mítosz az uralkodóház mítoszáat jelenti, amelyet különböző források alapján épít fel. Krúdy Habsburg-mítoszáának semmi köze a Claudio Magris által felvázolt mítosz-koncepcióhoz. Magris felfogása szerint a mítosz történelmen belüli kategória, abban az értelemben, hogy olyan eszköz, „amely által a mindenkori történelmi tudatokat a mindenkori hatalom igényeinek megfelelően alakíthatja”.³⁴ Azt a mitikusnak nevezhető irodalomtörténetet elemzi, amelynek államisága az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása után született meg. Krúdy ezzel szemben éppen azt az időszakot ábrázolja műveiben, amely a Monarchia fennállásának idejére esik. Krúdynam az uralkodók képe, különösen Ferenc Józsefé, nagyon gyakran egybeesik azzal a képpel, amely az uralkodókról életük során „a nép körében” kialakult. Krúdy sokszor néphagyományban élő elemeket alkalmaz ábrázolásuknál, így például a Ferenc József „Népek Atyja” kép mellé Krúdynam betársul a magyar népmesék és népkönyvek királyfi, valamint bölcs, öreg király alakja. A „Népek Atyja” ábrázolásnak egyébként talán a legfontosabb eleme az volt, hogy az uralkodó egyszerűségével semmiben sem különbözik a birodalom többi lakójától, így téve elérhetővé alakját az alattvalók számára is. Vera Belousova kutatásai ehhez még annyit tesznek hozzá, hogy a Habsburg-mítosz magyar nyelvterületen beleízesült egy olyan, jellegzetesen magyar uralkodói mítoszba, amely a magyarság legrégebbi uralkodóinak tiszteletével és a hozzájuk fűződő mesékkel, regékkel és mondákkal azonos korú. A Habsburg-mítosz (magyar nyelvterületen) tehát egy ősi magyar mitikus hagyomány alterációja, változata.³⁵

A bevezető részben megígértem, hogy megállapítom a szövegek műfaját, s most elérkeztünk ehhez a ponthoz. Az elemzők közül egyedül Kelemen Zoltán foglalkozik ennek kérdésével. Ő riportoknak nevezi ezeket az írásokat, s megemlíti, hogy Krúdy maga naplójegyzeteknek is nevezi őket.³⁶ Elfogadhatónak vélem a riport kategóriáját, azonban úgy gondolom, hogy a cikksorozat illetve az újságcikk terminus szintén alkalmazható az írásokra, hiszen mindkét fogalom arra utal, hogy valamilyen sajtótermékben jelentek meg. A cikksorozat azt érzékelteti, hogy a szövegek egy cím alatt (*Bécsi levelek*) jelentek meg, egy helyen, ezért ha ezt a kifejezést alkalmazom, akkor mind a 6 fentebb felsorolt írást beleértem.

Ezek után nézzük meg, miről szólnak az egyes szövegek, mit lehet elmondani az elbeszélőjükről, hogyan alkotja meg bennük Krúdy egy hajdan volt és egy leendő uralkodó portréját. Az első cikk, ahogy Kelemen is megemlíti, már az elején összemoss különböző történelmi korokat, s ehhez adódik hozzá a magyarok jellegzetes étkezési szokásainak jellemzése.³⁷ Ezután megemlíti a szöveg Napallek lovag történetét, melyet Kelemen is elemz, illetve az ifjú páрмаi herceg esetét, akinek „márol-bolnapra osztrák császárné lett a nénikéje”³⁸, s aki először követte el azt a szokatlan, ámde rangjához méltó cselekedetet, hogy kifizette a vele egy asztalnál vacsorázóknak a számláját. A páрмаi herceg pályafutása, hasonlóan Napallek lovagéhoz, olyan karriertörténet, amely a Monarchia végével szintén leáldozóban van. Van azonban egy lényeges különbség: míg Napallek saját erejéből küzdi fel magát egyszerű hivatalnokból főszertartásmesterré, addig a páрмаi herceg megörökli ezt a méltóságot, s nyilván egyikük a császári család tagja, míg a másik a császárt és családját szolgálja, de a Monarchia leáldoztával mindkét előrelépési lehetőség megszűnik. A szöveg (el)beszélője különbséget tesz a csatornán

³³ I. m. 70-71. old.

³⁴ I. m. 85. old.

³⁵ I. m. 86-88. old., ill. Belousova: I. m. 363. old.

³⁶ Ld. Kelemen: I. m. 54. old., ill. a 4. és 5. jegyzetet

³⁷ A gondolat helyét illetően ld. a 31. jegyzetet

³⁸ „Magyar tükör” 338. old., ill. *Magyarország* 1916. november 26, 9.

innen lévő és a csatornán túli világ között. A csatornán túli világ csendes, ott már valóban meghalt a császár, itt élnek azok az emberek, akik büszkék arra, hogy egykorúak a császárral, s itt található azok a házak is, amelyek még látták Ferenc Józsefet fiatalon, utalva ezzel is a császárkirály uralkodásának hosszú idejére, idős korára. Az uralkodó halálával megszűnik ezeknek az embereknek a reménye a holnapi életben, ugyanis ő biztosította nekik a túlélésüket, számukra az uralkodó halála saját haláluk is, egy régi világ halála. Nem tudják továbbá elképzelni életüket egy olyan narratívában, amelynek már nem része a birodalom irányítója.

A második cikk, *A kis király S.-né kávécsészéinél* című először megemlíti Kossuth Ferencet, majd arról az álhírről vagy pletykáról számol be, amely szerint hamarabb eltemették a császárt, így a temetési ceremónián már csak üres koporsót fog kísérni a menet. Beszámol egy jellegzetes Monarchiabeli karierről, amely az előző kettővel ellentétben (Napallekével és a pármái hercegével) negatív kimenetelű, s hazatoncolással ér véget. A riport második részét Barta teljesen kihagyta a *Magyar tükrö*ből. Ebben a szakaszban Krúdy egy párbeszédese jelentet idéz meg S.-né asszony fogadójában, amelynek ábrázolásában fontosnak tartja kiemelni, hogy az ott lévő urak kényelmes csendességben töltik napjaikat, mint egy skóciai vadászkastélyban, vagy otthon, vagyis Magyarországon, egy kúriában. Még a cserépkályhában is magyar bükkfa parázslík. A huszár pedig, akár Mária Terézia idejében, németül jelenti be az érkező vendégeket. A szöveg címe csak a végére nyer értelmet, ugyanis ekkor kezd el beszélni a történetbeli társaság a kis királyról, vagyis a még meg nem koronázott IV. Károlyról. IV. Károly nem jelenik meg személyesen S.-nénél, ahogy azt a cím alapján gondolhatnánk, csupán a beszélgetők társalgásából tudjuk meg, hogy egész nap a Hofburgban volt, s hogy változások lesznek: csomagolhatnak a régiek, vagyis az új király le kíván számolni a régi király emlékezetével. A szöveg azzal ér véget, hogy a beszélő elhagyja a fogadót.

Az *Őszi alkonyat az infánsnő fehér lábánál és egy halott Habsburgnál* című cikkből Barta, többek között, éppen azt az önreflexív írói passzust hagyta ki, amelyben arról szól a szerző, hogy, mint elvonultságban élő pesti hírlapíró, miért dicsekszik előkelő férfiak barátságával és pártfogásával. A beszélő ezzel a gesztussal relativizálja addigi pozícióját, megkérdőjelezi az addig elmondottakat, s egyúttal ironizál is saját helyzetén, amely eszköz inkább erősíti semmint gyengíti azt az érvet, hogy a cikk alanya, a tudósító-riporter jelen van a helyszínen, s tanúja az eseményeknek, megfigyelő résztvevő szerepben. A cím itt is értelmezésre szorul, ugyanis az infánsnő csupán egy festményen szerepel, amelynek fehérharisnyás lábánál elidőzik egy kicsit a riporter. A halott Habsburg pedig természetesen az uralkodó. Kettejüket egy térben láttatja Krúdy, mintegy panteonszerűen besorolva őket a régi Habsburgok közé. Az író egy olyan találkozást igyekszik leírni, amelynek során műalkotás és befogadója találkozik s érintkezik, de a találkozás nem jön létre a vászon érintésére, mert nem képződik meg az a misztikus-szakrális tér, amelyben érintkezhetne a beszélő Izabellával vagy Annuciátával. Krúdy viszonylag hosszú részt szentel Ferenc József holttestének leírására, amelyet, kissé ironikusan az orral kezd. Az uralkodót „*Európa első gavallérjának*”³⁹ nevezi, megelőlegezve ezzel a ködlovagok közé sorolást. A tudósító, emlékeiben csatlakozva, egy „*magos, hegyes és viaszkos*”⁴⁰ orral szembesül, amely intertextuális utalást vetít előre e között a szöveg között és *A tegnapok ködlovagjai I. Ferenc József, Európa legelső gavallérja* című fejezete között. Ebben a kötetében Krúdy a következőképpen fogalmaz: „*És a fehér kabát felett egy ábrándosnak tetsző arc mutatkozott, hajviselettel ama szegény ifjú hercegehez, akiről Rostand drámáját írta, mert hiszen vérbeli atyafiak voltak ők, mint mindazok, akiknek a jól megtermett osztrák hercegnők életet adtak, még ha a rossznyelvű utókor néha vitázni is mert az atyaság kérdése felett.*”⁴¹ Az idézetben Krúdy II. Napóleonra utal, akiről Rostand *A sasfőke* című drámáját írta. Az orra visszatérve, feltételezhető, hogy Cyrano de

³⁹ „Magyar tükrö” 344. old., ill. *Magyarország* 1916. november 28, 7. old.

⁴⁰ Uo., ill. uo.

⁴¹ Krúdy Gyula: *A tegnapok ködlovagjai*, Békéscsaba, Tevan, 1925. (a továbbiakban: „A tegnapok ködlovagjai”), 9. old.

Bergeracra történik célzás, a közös tulajdonság pedig a hatalmas orr. Érdeemes idézni néhány sort Rostand drámájából is, mégpedig az Orrmonológból: „*Ez szimplán hangzik... Így nincsen hatása! Mondhatta volna szebben, kis lovag! Más-más hangnemből... Így ni, hallja csak! Kibívón: >>Én nem járnék ám veled! Sebészt hívatnék, hogy metélje le!<</ Barátilag: >>Hisz a findzsájába ér! Igyék vederből, abba belefér!<<*”⁴² A drámában a főhős nemcsak mások gúnyos megjegyzéseinek van kitéve, hanem saját öniróniájának is, utóbbi Ferenc József esetében nem érvényesül, de az előbbi jelenség mindenképpen megfigyelhető az uralkodó szaglószervével kapcsolatban is. Krúdy ebben az esetben, mint annyi más helyen, csupán strukturális párhuzamot hoz létre a két szereplő között, nem fedezhető fel jelentősebb összefüggés a 2 irodalmi alak között.⁴³ A beszélő emlékezete szerint a császárnak inkább „*gömbölyű, tompa hajlású orra volt, amely a kora előrehaladtával mindinkább gömbölyödött, mint az öreg és buzgó hivatalnokoké, akik mind közelebb hajtják arcukat az íróasztalhoz.*”⁴⁴ A tudósító az irónia élet azzal igyekszik tompítani, hogy úgy írja le az idős, halott uralkodó arcát, hogy kisimította a halál, amely egyúttal minden szépség hibát is kijavított. Az értelmező nehéz helyzetben van olyan mondatok értelmezésekor, mint például a következő két mondat: „*Gögösebben fekszik itt, mint életében volt.*”⁴⁵ „*Ez a csontsisak: ez volt első Ferenc József.*”⁴⁶ Ezek a mondatok némi elidegenítéssel beszélnek a halott királyról, aki csupán egy holttest, s ebben az esetben sem különbözik a birodalom többi alattvalótól, azonban, mint azt már fentebb említettem, Krúdy Habsburgokhoz való viszonya nem írható le egyszerűen a megvetés és harag kettősével. A mondatok kontextusa, a hosszabb szövegrészek bizonyítják, hogy Krúdy ugyanúgy tiszteli is az uralkodóház tagjait, ahogy ironizál rajtuk. A szöveg beszélője kiemeli a szív jelentőségét, amely ugyanaz marad, mint amikor a császár megszületett, s mint amikor utolsót dobant. A cikk végén ismét egy önreflexív passzus következik, amelyben arról ír az értekező, csak arra tud emlékezni, hogy sem Ferenc József, sem rokonai nem vettek róla tudomást, amikor ő megrendülve nézett a hintóik után. Szemrehányást tesz tehát az uralkodónak, mintegy megszólítva-megidézve a halottat, aki talán parancsot adhatott volna Érintetlen Máriának. Akkor talán másképp végezték volna az életüket mindketten, vallja az elbeszélő. Hasonló érdektelenségről számol be *A tegnapiak ködlovagjai* (el)beszélője is, aki bár állt és köszöngött az útkeresztveződéseknél, de „*Európa legelső gavallérja*” nem különösebben törődött vele, még azután sem, hogy néhány regényében megemlékezett róla.⁴⁷ A humor ebben az esetben abból származik, hogy Krúdy olyasmit kér számon a császártól, aminek teljesítésére az képtelen, hisz egyrészt nem tud magyarul annyira, hogy olvassa Krúdy műveit, másrészt nem is ismerte személyesen Krúdyt, illetve az (el)beszélőt, aki folyton úgy igyekszik feltüntetni magát, mint aki rengeteget tud a császárról, de nem személyes ismerőse, inkább mintha csak az akarna lenni.

A *Régi császárok ravatalánál* című szöveg felütésében a beszélő mint Európa leggazdagabb férfit említi meg az uralkodót, akinek holtteste felett állva a legprimitívebb gondolatok jutnak eszébe a riporternek: „*Meghalunk...*”⁴⁸ A narrátor hiába próbál valami különöset, rendkívülit gondolni, csak ez az egyszerű gondolat jut eszébe. A gyászpompá számára inkább az életet idézi meg, semmint a halált, ugyanis a koporsó csak a halott felett zárul be, az élők közül senki sem követi az elhunytat. Az elhunyt, bár több évtizeden keresztül szolgálták, s több barátja is volt, több mint százmillió embernek parancsolt élete során. Krúdy úgy alkotja meg az alakját, hogy részben a tisztelet, néhol sajnálat hallatszik ki beszédéből, részben pedig az irónia, amelyet azokból a részekből olvashatunk ki, amelyekben F. J. magányosságáról esik szó. Például abban a

⁴² Rostand, Edmond: *Cyrano de Bergerac*, ford. Ábrányi Emil, Budapest, Európa Könyvkiadó, 2007., 38.

⁴³ A strukturális párhuzamokról Krúdynál ld.: Gintli Tibor: „A komparatiztika mai lehetőségei a Krúdy-olvasásban”, in *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle* 2009. május, 241-245. old.

⁴⁴ „Magyar tükör” 344. old., ill. Magyarország 1916. november 28, 7. old.

⁴⁵ „Magyar tükör” 345. old., ill. Magyarország 1916. november 28, 7. old.

⁴⁶ Uo., ill. uo.

⁴⁷ „A tegnapiak ködlovagjai” 15. old.

⁴⁸ „Magyar tükör” 346. old., ill. Magyarország 1916. november 30, 7. old.

mondatban, amelyben arról van szó, hogy a császár egy olyan nyelvet beszélt, melyet régen elfelejtettek, s ezért senki se érti meg az élők közül. Ferenc József egy letűnt kor embere, a XIX. századé, valódi ködlovag, akinek ködlovagsága leginkább abból adódik, hogy kihaltak kortársai, s az új világot már nem érti meg, még a nyelv is kihalt, amelyen beszél. A riporter szerint már életében történelmi alak volt, s ezért akkora különbség van a kortársak és a császár felfogása között, mint V. Ferdinánd vagy Ferenc császár és a kortársak között. Krúdy egyrészt egy történelmi folyamatosságba helyezi bele az egyúttal magyar királyt is, vagyis mint az uralkodóház egy tagját említi meg, másrészt el is távolítja kortársaitól, egy diakrón mezőbe próbálja meg elhelyezni, de úgy, hogy a szinkron mezőből igyekszik kiiktatni. Az elbeszélő egy helyen „éjféli királynak”⁴⁹ nevezi az Osztrák-Magyar Monarchia urát, aki hűségesen kíséri őt századok múlva is a kastély folyosóin. Ezzel a gesztussal olyan panteonját képzi meg a Habsburg uralkodóknak, s helyezi oda Ferenc Józsefet, mint amelynek tagjai egyes megvalósulásai a Habsburg uralkodónak. Ezt látszik igazolni a következő mondat is: „*Mintha már örökké élt volna, mint a hegyek: egyformán, kiismerhetetlenül, hatalmasan, roppanás nélkül.*”⁵⁰ Vagyis mintha a most meghalt koronabirtokos a régi császárok újra megvalósulása, újra megjelenése lenne. Ennek fényében a cím is értelmet nyer: amikor Ferenc József ravatalánál állunk, akkor a régi császárok ravatalánál is állunk egyúttal, sőt megkockáztatom, hogy az összes Habsburg-házi uralkodó ravatalánál is állunk egyúttal. Itt visszautalnék Kelemen gondolatára, amely szerint a temetés, illetve az arra való készülés a hagyomány átörökítésének módja, s elsősorban arra szolgál, hogy az uralkodók emlékezetét erősítse.⁵¹ Legfontosabb eszköze az ismétlés, amely a Habsburg-narratívát, Habsburg-történetet mozgatja, elősegíti. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy Kelemen szerint, s (talán) Krúdy szerint is, ez a hagyomány már nem folytatódik tovább, mert a különböző ceremonális gesztusok, cselekedetek, eszközök stb., amelyek addig segítettek fenntartani a hagyományt, a temetés alkalmával már nem működnek, kiüresedtek.⁵² Érdemes még kiemelni a szövegnek azt a passzusát is, amelyben arról ír az szerző, hogy hiába vándorolt el a „Népek Atyja” a Hofburgból, végül mégis visszatért oda, s hivatása befejeződik, vagyis meghal. Ez az epizód is csak tovább erősíti az előbb felállított tézist, mely szerint Ferenc József csak egy uralkodója a Habsburg-háznak, egy epizódja az uralkodói ház történetének, amelynek vége egy szakrális térben megy végbe, a Hofburgban.

A cikksorozat *Császárok és bankárok, házmezterek és toronymászók egy habsburgi temetésen* című fejezetében üt ki talán a legerősebben a háború témája. Bár az egész szövegegyüttest belengi a téma – ezt bizonyítja az is, hogy az egész cikksorozatban 10-szer fordul elő a háború szó, s ebből 8-szor egy írásban, *Az új király sír* címűben -, mégis talán ebben a cikkben hangsúlyozódik a legmarkánsabban az (el)beszélő véleménye a háborúval, az azzal járó szegénységgel és nyomorral, s az ezzel összefüggő Habsburg-politikával kapcsolatban. A riport legélesebb, legkritikusabb két mondata a Habsburgokkal szemben, a magyarokra vonatkoztatva hangzik el: „*A magyarok mostanában katonák, a harcmezőkön szolgálják a holt és az eleven királyt. Csak a pesti bankárok és a mágnások jöttek Ferenc József temetésére.*”⁵³ Az idézett mondat megmutatja, hogy Krúdy nemcsak az elhunyt császárral és annak politikájával szemben kritikus, de a leendő, még meg nem koronázott királlyal szemben is, pontosabban inkább az egész uralkodóházzal szemben. Rendkívül jó helyzetfestő hangulata van annak a mondatnak is, amely szerint csak a bankárok és a mágnások érkeztek Pestről, mert ők nincsenek háborúban, a magyarság többi része azonban a harctereken küzd. De nemcsak a magyar bankárokat és mágnásokat vonultatja fel a szövegben Krúdy, hanem a bécsi népet, elsősorban a szegényeket, akik mintha nem tudnának nyugodtan meghalni anélkül,

⁴⁹ Ld. *Magyarország* 1916. november 30, 7. old.

⁵⁰ Uo.

⁵¹ Kelemen: I. m. 94-95. old.

⁵² I. m. 57. old.

⁵³ „Magyar tükrő” 350. old., ill. *Magyarország* 1916. december 1, 7-8. old.

hogyan az öreg császártól el ne búcsúzzanak, s akik talán nem racionális megfontoltságból fogadták el atyjuknak az uralkodót. A riporter szerint egyedül ők tartottak ki hűségesen „Európa legelső gavallérja” mellett. A beszélő hatásos szinekdochével jeleníti meg a külső kerületekből a császár búcsúztatására induló embereket, akik már hétfőn útra keltek, hogy kedden búcsúztathassák a császárt, legalábbis a riport alá november 28-ai dátum van írva, ami 1916-ban keddre esett. A cikk utolsó előtti sora azt állítja, hogy „Holnap temetik a császárt.”⁵⁴, ami annyit jelent, hogy november 29-én, szerdán, tehát Krúdy másnap, vagyis november 30-án, csütörtökön írja meg a cikksorozat utolsó írását, *Az új király sír* címűt, amely egyébként magát a ceremóniát jeleníti meg. A címben megjelenő császárok és bankárok, valamint házmesterek és toronymászók mind megjelennek a cikkben, még ha egyikük-másikuk (pl. a házmesterek vagy a toronymászók) csak egy pillanatra is. Érdeemes szót ejteni a címről, illetve a benne rejlő hierarchiáról. A felsorolás és az egymás mellé rendelés nem tűnik véletlennek, ugyanis egyrészt császárokról és bankárokról több szó van a szövegben, mint házmesterekről és toronymászókról (utóbbinak személyét ráadásul legenda is övezi, megjelenése ezért nem vehető biztosra a szövegben, ugyanis maga az elbeszélő sem tudja eldönteni, hogy valóban látta-e azt az alakot). Nem meglepő, hogy előbb említődnek, mint az utóbbi pár. Másrészt a két egymás mellé került réteg (ha a toronymászókét lehet rétegnek nevezni) a társadalmi tagolódásban is közelebb helyezkednek el egymáshoz. Továbbá fontos megemlíteni a toronymászó szimbolikus értelmezési lehetőségét. Kelecsényi László az egyik Krúdy-kötet utószavában toronyőrnek nevezi Krúdyt, az életrajzi személyt, nem választva el a rá rakódó legendáktól.⁵⁵ Ugyanakkor, nem számítva a legendák és az életrajzi személy egybemosását, izgalmas szempontra világít rá Kelecsényi, mégpedig arra, hogy a toronymászó vagy toronyőr (ebben az esetben mindegy) felülről lát rá a társadalomra, mintegy mindható, mindentudó narrátor, felülről látja szereplőit és történetét, s a be nem avatkozás látszatát színleli. Ebben az összefüggésben nem nehéz párhuzamot látni a toronymászó és narrátor-riporter között, akik kívülről szemlélik az eseményeket, jókora rálátással. S ebben az esetben az sem véletlen, hogy a toronymászó alakja csak legenda marad, hiszen az elbeszélő is csak látni véli, de nem biztos benne, éppen ezért akár ő maga is lehet.

Végül, de nem utolsósorban a fentebb már többször említett *Az új király sír* című, hatodik cikket tárgyalom. Ez a szöveg cím utal talán a leginkább egyértelműen a benne foglalt történetre, témára a hat közül. Ennek az írásnak egyik legfeltűnőbb hiánya a Barta András által kiadott kötetben az eredeti szöveghelyhez képest, hogy hiányzik az Ottó trónörökös megjelenését leíró rész. Érthetetlen okokból ezt kihagyta a könyvből Barta, s kb. a szöveg 1/3-a amúgy is hiányzik a kötetben megjelent szövegből. Kelecsényi szerint nem véletlenül, ugyanis Habsburg Ottó személye még 1984-ben is tabunak számított a (könyv- és lap)szerkesztők körében.⁵⁶ Az ifjú, ekkor 4 éves Ottót Krúdy hat-hétévesnek ábrázolja, fehér ruhában, fekete szalaggal, szőke göndör fürtökkel. A riporternek egy másik, a temetésen, a ceremónián, a Habsburgokon kívüli világ jut eszébe, amelyet sem a befogadó, sem ő nem ismer, s amelyet az uralkodóház által képviselt világgal állít szembe. Isteni küldöttnek is nevezi a gyermeket egy helyen, azonban a várva várt csoda, a szakrális érintkezés isteni és emberi szféra között nem jön létre, ugyanis, mint a szövegben megszólaló narrátor állítja, „majdnem glória volt a fején”⁵⁷, de csak majdnem. „Egyetlen napsugár sem tévedt a királyok gyülekezetére, de a mozdulatlan koporsóra sem.”⁵⁸ Vagyis, mint azt fentebb

⁵⁴ Magyarország 1916. december 1, 8. old.

⁵⁵ Kelecsényi László: „Krúdy Gyula, pesti toronyőr”, in Krúdy Gyula: *Öreg szó az ifjakhoz II.*, szerk. Kelecsényi László, Budapest, Aqua Kiadó, 1995., 262. old.

⁵⁶ Kelecsényi László: *A cenzúrázott Krúdy*, http://www.krudy.hu/RKT/eloado/KelecsenyiLaszlo/KL_AcK.html, elérés: 2012. 01. 08. Kelecsényi egyébként közli a cikk teljes szövegét az előbb idézett könyv első kötetében. ld. Krúdy Gyula: „Az új király sír”, in: *Öreg szó az ifjakhoz I.*, szerk. Kelecsényi László, Budapest, Aqua Kiadó, 1995., 106-113. old.

⁵⁷ Magyarország 1916. december 3, 9. old.

⁵⁸ Uo.

már többször hangsúlyoztam, nem teljesíti be a rítus a hozzá fűzött reményeket, a hagyomány átörökítése nem következik be. Ennek okát láthatjuk abban, amit már többször említettem, vagyis a mozdulatok és egyáltalán a szertartás gesztusainak, eszközeinek és cselekedeteinek kiüresedésében⁵⁹, de akár az elbeszélői nézőpont, világnézet korlátozottságában vagy épp kevésbé korlátozott voltában.

Érdekes és érdemes összevetni az új király, IV. Károly alakját *Az új király sír* című szövegben és *A tegnapok ködlovagjaiban*, ugyanis, bár mérsékeltebb és (talán) kevésbé ironikus formában, de hasonlóan rajzolja meg Krúdy az uralkodó alakját mindkét munkájában. Mindkét leírásban első felbukkanásra úgy jelenik meg, mint aki még fiatal, az uralkodásra a nagybáty temetésekor alkalmatlan, s néhány nőies vonást is hordoz, azonban a koronázási szertartás alatt férfivá érik. *Az új király sír* című cikk a következőképpen jeleníti meg: „*A barna Habsburgok közül született. Ugyanezért némi lágyág, hajlékonyság, graciózus melegség érezhető emberi alakján, amint kissé félrebillenő fejjel utolsónak lépked be a sekrestyéből az oltár elé aholt király fogadtatására. Mintha a zöld tollas generáliskalap volna szokatlan jobb kezében, amint hajadonfővel közeleg a királyok sorfala előtt.*”⁶⁰ Az idézett rész elsősorban a némileg nőies, kevésbé férfias, kevésbé „uralkodói” tulajdonságokat emeli ki. A leendő király fiatalságát s egyúttal alkalmatlanságát érzékelteti a cikk írója annak az epizódnak a megfestésével, amelyben belső monológ keretében a következőket mondhatja vele: „*hiába van oly kicsiny bajuszom, hiába vagyok még éveim számára nézve ifjú, hiába neveztek kiskirálynak: >>én már edzett, erős, tapasztalt és bölcs férfiú vagyok: talán nem oly öreg, mint a nagybátyám, akit amott hoznak a kapuban, de ez talán csak jobb lesz nekem, nektek, mindenkinek.*<<”⁶¹ Az idézett rész sincs benne a Barta által összeállított kötetben, s a közvetlenül a belső monológot megelőző epizód sem, amelynek során a narrátor azt nézi, vajon Károly tudja-e tartani könnyeit, ahogy császárhoz, királyhoz illik. Itt még túl fiatalnak ítélik a trónhoz és a kormányzáshoz, nem eléggé „felnőtt” a feladathoz, s egy dacos kamasz benyomását kelti, aki bár tűr, de annál öntudatosabban várja, hogy bizonyíthassa rátermettségét. A bajusz mint motívum megjelenik *A tegnapok ködlovagjaiban* is, mint olyan jel, amely a katonaiskolából kikerülő fiatalra emlékezteti a narrátort. Az uralkodó arcának rózsaszíne pedig azokkal a fiúkkal hozza őt párhuzamba, akiket az anyjuk hosszasan térdepeltet a templom kövén, hogy a fiatal férfiak ellenségétől, a Rosznótól mentse meg az Úr kisfiukat. A rózsaszín arc háttéréből az apa, Ottó főherceg arca „*integel*”, akinek arcát a „*néma és jajtalan szenvedések*” úgy megviselték, hogy „*az már nem is volt mondható többé emberi arcnak*”.⁶² Ottó főherceg felidéződése nemcsak azt teszi lehetővé a narrátornak, hogy a vér szerinti rokonságot érzékeltesse, hanem egyúttal azt is, hogy megmutassa: Károlynak, mint a lehetséges Habsburg uralkodók történetébe beíródó személynek, ott van a múltjában apja, aki Ferenc Ferdinánd öccseként csupán a főhercegségig vitte, s aki mint a Habsburg-ház egyik tagja (nem mint uralkodója) íródott be annak narratívájába. A kötet írásainak beszélője szerencsétlenként aposztrofálja mind Károlyt, mind apját, és olyan uralkodók sorozatában helyezi el, mint Madarász Henrik, Merész Károly, Dobzse László vagy Jeruzsálemi András, akiket az utókor látott el jelzőjükkel. A felsorolásban egyaránt szerepelnek pozitív és negatív jelzőkkel ellátott királyok, ezért nem következtethetünk egyértelműen egy ellenséges, negatív viszonyulásra a narrátor részéről. Ironikus hozzáállásra viszont annál inkább, hiszen a szerencsétlen szó magában rejt egyrészt a szerencsétlen sorsot, a balsorsot, másrészt az uralkodásra való alkalmatlanságot. Az pedig, hogy az utókor látta el ezeket az uralkodókat jelzővel, egyértelműen utal az utólagosságra, s egyúttal arra, hogy IV. Károly *A tegnapok ködlovagjainak* megjelenésekor (1925-ben) már halott. S nem mellesleg azt is fontos megjegyezni, hogy a ködlovagok közé került, akárcsak elődje és nagybátyja, I. Ferenc József. Fenntartva Krúdy szövegei között a folyamatosságot és az átjárhatóságot, itt emelem ki azt a

⁵⁹ Ld. az 52. jegyzetet

⁶⁰ „Magyar tükrő” 352. old., ill. *Magyarország* 1916. december 3, 9. old.

⁶¹ *Magyarország* 1916. december 3, 10. old.

⁶² „A tegnapok ködlovagai” 17-18. old.

kapcsolatot, amely a *IV. vagy Szerencsétlen Károly királyunk* és *A koronázás* című szöveg között áll fenn. Mind *A tegnapok ködlovagjaiban* olvasható írás, mind pedig a *Magyar tükörben* olvasható tudósítás a koronázás ceremóniájára úgy tekint, mint a fiatal trónörökös férfit, egyúttal uralkodóvá érésének eseményére. Az ifjú ennek során válik „a magyar Szent Korona vőlegényévé”.⁶³ Azonban míg *A koronázás* beszélője néhol olcsó pátosszal, Kelemen szerint egyenesen giccsesen ábrázolja a király felkenetését és átváltozását⁶⁴, addig *A tegnapok ködlovagjainak* narrátora folyamatosan elbizonytalanít, nem engedi, hogy a pátosz, az emelkedettség hassa át az egész elbeszélést. Ennek érdekében álhíreket, anekdotaszerű elemeket is beemel a koronázás leírásába. Ilyen elem például, hogy a Károly a felkenés és a koronázás között megcsúszott a lépcsőn, amelyről „az akkori magyar újságírók kegyeletesen elhallgattak”.⁶⁵ Ez persze nem jelenti azt, hogy *A koronázás* című szöveg riportere egyáltalán nem él az irónia eszközével, hisz nem mulasztja el megjegyezni, hogy ő is „csak annak köszönheti a csekély látnivalókat, hogy állandóan létrát bord magánál, amelyre feláll”.⁶⁶ Inkább úgy kellene olvasnunk ezt a jelenséget, hogy figyelembe vesszük azt az időbeli a távolságot, ami a két szöveg között húzódik (*A koronázás* 1916-os, a *IV. vagy Szerencsétlen Károly királyunk* pedig 1925-ös), s egyúttal elfogadjuk azt a tényt, hogy Krúdy történelemszemlélete, a Habsburgokkal kapcsolatos vélekedése megváltozott a két dátum között.⁶⁷ Krúdy tehát már az 1916-ban írott munkáiban is élt az irónia eszközével, az 1920-as években keletkezett, a Habsburg tematikába illeszkedő novellisztikájában és publicisztikájában csak felerősödik az irónia, illetve az ironikus értelmezési lehetőség.

Összegzés

Dolgozatom kettős céllal jött létre. Egyrészt arról a filológiai problémáról szerettem volna írni, amely Krúdynak a Ferenc József temetéséről írt cikksorozatával kapcsolatos. A cikkek a *Bécsi levelek* című sorozatban jelentek meg a *Magyarország* 1916. november 28 – december 3 közötti számaiban. Barta András a Krúdy-életműkiadás *Magyar tükör* című kötetében részleteket jelentetett meg a cikksorozatból, és más változtatásokat is végrehajtott (pl. elhagyta a címekeket). A kutatás egyik célja volt a változtatások és kihagyások okát feltárni. A dolgozat másik apropója a szöveg(ek) értelmezése volt, amelyet külön-külön is elvégeztem. Először a cikksorozat eddigi értelmezéseiről beszéltem, s megemlítettem, hogy többnyire vagy más szövegekkel kapcsolatban említették meg korábban, vagy Krúdynak a Habsburg tematikába illeszkedő írásainak egyik példajaként emlegették. Részletesebb elemzést csupán Kelemen Zoltán adott róla említett kötetében. Ő abból a szempontból vizsgálta a riportokat, hogy azok hogyan mutatják (vagy éppen nem mutatják) azt a megváltozott Habsburg-képzetet, amely Krúdy munkáiban az 1920-as években jellemző volt. Szerinte Krúdynak ezekben az írásaiban erősebb a riporteri-tudósítói attitűd, mint az írói⁶⁸ (amivel egyet is lehet érteni), viszont gyengébb színvonalú Krúdy-munkáknak tartja őket. Az utóbbi állítással nem teljesen értek egyet, ugyanis nem szabad elfelejteni, hogy Krúdy a *Magyarország* megbízásából tartózkodott Bécsben, s számolt be az osztrák császár – magyar király temetéséről, nem feltétlenül vezérelték írói, esztétikai célok. Kelemen szerint a riportok azért képviselnek csekélyebb értéket, s tekinthetők kevésbé hitelesnek, mivel azok a formulák, amelyekkel Krúdy ábrázolni igyekszik a történelmi pillanatot, kiüresedtek. A temetési szertartás valódi főszereplője nem a halott császár, hanem IV. Károly, a trónörökös.⁶⁹ Ferenc József halálával ugyanis azok közé a Habsburg uralkodók közé került, akik egy

⁶³ „A tegnapok ködlovagjai” 24. old.

⁶⁴ ld. Kelemen: I. m. 58. old.

⁶⁵ „A tegnapok ködlovagjai” 27. old.

⁶⁶ „Magyar tükör” 364. old.

⁶⁷ Ld. a 22. jegyzetet

⁶⁸ Kelemen: I. m. 57. old.

⁶⁹ Uo.

folytonosan íródó történet alakjai, s akik csupán addig maradnak fontosak a narratíva számára, amíg élnek.

Az elemzés során azokról a részekről is beszéltem, amelyek kimaradtak a Barta által összeállított válogatásból. A szövegcsorbulás egyik legkirívóbb példája az Ottó főhercegről szóló rész, amely Kelecsényi László szerint szándékos kihagyás volt, mert az uralkodóvá nem lett trónörökös személye még az 1980-as években is tabunak számított a szerkesztők személyében.⁷⁰ Ezt az okot azonban nem tudom elfogadni a cikksorozat egészére vonatkozóan, ugyanis nem tapintható ki egyetlen olyan elv, amelynek mentén megtörtént volna a szövegcsorbulás. Talán több elv is közreműködött a szövegek megvágásában. A teljes szöveg(ek) ismeretében megváltozik az értelmezésünk, hiszen, mint azt már fentebb hangsúlyoztam, a címek elhagyásával Barta egy olyan értelmezési lehetőségtől fosztotta meg az olvasót, melynek alapján árnyaltabban látható a Krúdy-életműnek ez a része. Az árnyaltabban láthatóságon itt nemcsak azt értem, hogy például a címekből előre megjósolható lenne a szöveg tartalma (ami nem igaz), hanem azt a játékot is, amit az elbeszélő űz az olvasóval (ti. megtéveszti címmel). Amikor tehát eltűnnek a címek, elveszik az elbeszélő-riporter játéka is az értelmezés számára. Némileg ezzel függ össze az a jelenség is, hogy ennek alapján árnyaltabban, cizelláltabban fogható fel a narrátor-riporter beszéde is, hiszen ha nem is pontosan, de talán már itt, ezekben az 1916-os szövegekben körvonalazódni látszik az a koncepció, amely Krúdy történelemszemléletére a '20-as években jellemző volt.

FÜGGELÉK

CSÁSZÁROK ÉS BANKÁROK, HÁZMESTEREK ÉS TORONYMÁSZÓK EGY HABSBURGI TEMETÉSEN

A Duna-csatornán túleső városrészben - a város közepének a Hofburgot vagy az István-tornyot számítva - ékszeres, selymes, bársonyos és kíváncsi szemű lengyel zsidónők Tabor-strasszején: négy császári automobil szélvészfék nélkül vágat kedden este. Az utcán henyelő asszonylakosság - évszázados oka van ennek a tétlen ásitózásnak - hirtelen abbahagyja a mindennapi pletykát, a kis képes újságban folytatásokban megjelenő Esther című regénynek a megbeszélését, ékszereknek illegetését és az ajkaknak közömbös pirosítását: nagyot villannak a szemek, mintha lámpások gyűlnének fel hirtelen a félhomályban, egy valóságos császár száguld át fehér szemű kocsiján a menekült zsidók városrészén, Vilmos, a német imperátor és a kísérete. (Talán éppen a Westbahnhofhoz igyekezett, ahonnan elutazott, miután imát mondott Ferenc József holtteste mellett a Burg kápolnájában.)

- A fiam - mondja gépiesen egy öregasszony. - A fiam? - kérdezi. Miután a császár félreismerhetetlen arca, szürke bundája, deres bajusza és dércsípte arca egy másodpercig látható az egyik udvari automobil ablaka mögött.

- Az uram? - szólal meg egy fekete, összenőtt szemöldökű asszony, hogy ő se maradjon el az aggság mögött.

- A boltunk, az üzletünk - mormogják a menekültek.

Mostanában nagyon sietnek a császárok. Egy-két másodperc múlva eltűnnek a kocsik az alig megvilágított utcákon, hogy az otthonuktól elszakadt, idegenben lebzselő asszony népnek legyen miről beszélni napokig a kávéházban, vagy az utcán. Vajon hová megy a német császár? Valóban ő volt, vagy csak egy fantom, amely váratlanul megjelent a bécsi utcán? Ezerkilométeres távolságokban jár már harmadik esztendeje, nyugatról keletre száguld fáradhatatlanul szíve, itt

---

⁷⁰ Ld. az 56. jegyzetet

angolok ellen tüzei harcosait, amott délkeleten a hitszegőket veri, az oroszot nem engedi és a franciát pusztítja. (Vajjon lesz valaha egy új Sekszpir, aki ennek a császárnak az alakjáról királydrámát ír a minden legendákat felülmúló korszakból, midőn szinte egymagában hadjáratot vezet egész Európa ellen?) Élete, napja, perce, éjszakája e császárnak esztendők óta a megszakítás nélküli utazás vár-szerűleg megerősített birodalma egyik határáról a másikra. Ő az a bolygó fejedelem, aki itt az elővárosi bolygó-zsidók között végigszáguld hintáján, hogy holnap vagy holnapután, mint éjfélkor a sápadt hold, messzi, ködbeborult orosz mezőn tűnjék fel a silbakoló brandenburgi fiú előtt, vagy hirtelen összefont karral megálljon egy sárga-piros francia erdő szélén a vadászok háta mögött... Repül, lobog, mint egy üstökös, amelynek pályáját még nem számította ki a tudomány. Egyelőre annyit lehet feljegyezni, hogy a régi álmoskönyvek szerint: találkozás a hegyes-szakállú kaftános öreg zsidóval – szerencsét jelent.

A császár elég zsidóval találkozott a Tabor-strassén, a „Café Internacionále” környékén.

*

Amerről a császár jött, a város szívéből, ott most a szegény Bécs, a rezidencia külvárosai, a pincelakások, padlások, mosókonyhák és házmesterszobák lakosai búcsúznak Ferenc Józseftől, akik tán minden ok nélkül atyjuknak tekintették öreg császárukat, mint valamennyi osztrák uralkodót atyjául fogadott Bécs városa. "A mi jó öreg császáruink" halálának hírére megmozdultak a szegény külvárosi szívek, amelyeknek most annyi küzdelmük van a mindennapi élettel, amennyi bajuk tán akkor sem volt, amikor Ocskay hadai gyűjtogattak az elővárosban, vagy diákok forradalmat rendeztek. Gyengéd, szentimentális, eredeti bécsi elképzelés az a kép, amely a Hofburg környékén mutatkozik már két nap óta. Már hétfőn éjfélkor elindultak a messzi külvárosok, hogy idejében a holt császár ravatalához érjenek. Jött Hietzing, Mödling, Baden, Kahlenberg, Stadlau, ligetek, kertek, falvak, kuglizók és nyári lakok, amely a szentimentális, harmonikás, dalos és szerelmeskedő régi Bécs életében megannyi paradicsomi helyek, ahová az ifjak virágot tépni és szerelmet bevallani utaznak ki vala a lóvasúttal, az öregek tekézni, sert és bort inni, a népénekes hódítani, a szép mosóné táncolni: ahol Bécs polgári örömei, vidámságai, derűs napjai, bécsies szórakozásai történtek, és amely napokról a kulmbachi sere mellett az Augusztiner utcában késő vénségéig megemlékezett a polgár. Ábránd- és beszélyvilág volt egykor a bécsi külváros zöld folyondáros kuglizóival és nyári házikóival, falusias gazdagságával és mezeivirág-illatú hangulataival. Míg most?... A múlt idők jókedvű bécsi polgára helyett elkényszeredett, lesóványodott, rongyos ruházatú házmesterek, kertészek, lompos nőszemélyek és vidámtalan gyermekek indultak el éjfél tájban a Hofburg felé.

Az öreg muzsikás figuráját hiába keressük az embergyűrűben, amely a Burgot éjjel-nappal körülállja; a harmonikás nem jött el szeges pálcájával a behavazott erdőn keresztül, pedig ezelőtt egy pohár borért nekivágott az útnak. A kackiás népénekes piros mellényében és nagyapáink inggallérjában, a pepita nadrágos kocsis és a fess mosóné: hová lettek a külvárosi publikumból? Csupa szegény, sápadt arc, amely a zsidóságról ruházkodik, koplal, és sóhajtás az öröme. Ők maradtak hűségesek első Ferenc Józsefhez, a holt császárhoz, akik bekövetkezett nagy nyomorúságukban is mindig a jó, öreg császárt látták az elhunytban, aki bizonyára segített volna az ő áldott bécsi népén, ha ez módjában lett volna. Itt állnak a papucsos házmesterek, öreg varrónők, és kopott egyenruhájában a veterán elsőbbséget kér. Ámbátor valamennyien türelmesen várják az éjszakát, a reggelt, a holnapot, amíg reájuk kerül a keresztvetés sora az emeletnyi magos ravatal előtt, ahol a holt fejedelemből már nem látszik más, mint kesztyűje, kardja, koronája. Ő maga oly magosan fekszik a népei felett, hogy pillantása többé meg nem közelítheti veszendő porhüvelyét.

Az embergyűrű a vár körül magával hozta kávésbrikjét, ebédjét, újságját, regénykönyvét, harisnyakötését és tarka macskáját. A Mária-Grón-beli búcsúkra készülődött így a vallásos nép, hogy némi időtöltéssel kösse össze a lelki gyászt. Egymás hátán olvassák a regénykönyvet, amíg

szegényes, eseménytelen és reménytelen életüknek nagy perce elérkezik: elmehetnek a holt császár ravatala mellett, amely élményükről majd késő öregségig beszélgetnek, emlékeznek, regélnek.

A megholt Ferenc József történelmi alakját leginkább lámpafénybe vonzza a szegény, elhagyott, szórakozás nélküli bécsi népnek e kitartó ragaszkodása. Mintha e szegény nép nem tudna nyugodtan meghalni sem anélkül, hogy öreg császárától elbúcsúzzék.

*

Vilmos császár gépkocsija talán a pályaudvarhoz ért, hat óra van este, a várkáporna ajtaját becsukja egy udvarmester, a kívül maradottak ezreinek várakozni kell holnapig: a nép türelmesen oszlik szét a Hofburg környékéről, ámde feljegyzésre méltó, hogy sokan helyükön maradnak, különösen azok, akik egész napi ácsorgás után végre estefelé elérkeztek a József tér közelébe, ahonnan az út már egyenesen a kápolnába vezet. Ezek a szegények most már nem áldozzák fel nappalon kivárazott helyüket, letelepednek a Hofburg falai mellett. Vajon kibírják-e a zúzmarás, mogorva novemberi éjszakát, amelynek végeztével ködbe borultan kel fel Bécs felett a hályogos szemű téli nap, és öregember hűvös pillantását veti a deres háztetőkre, József császár nedves, lakatlan Hofburgjára, Svarcenberg herceg palotájára és a külvárosi viskókra. Reggel újra kezdődik a rendőrök udvarmesterkedő rendezkedése, az udvari zsandárok tollbokrétáinak büszke lengése és az emberek szájtátogatása fehér köpenyegeken és ezüstsisakokon, lovagsizmákon és lószőr bokrétákon... Hogy a legmesszebb külvárosok lakói talán sohase láthassák meg azt a nevezetes ravatalos férfiút, akiről eddigi életükben mint legjobb apjukról gondolkoztak.

Azok a csizmás, báránybőr sapkás, harcsabajuszú magyarok, akiket a bécsi képzelet a wieni ünnepélyekre rajzol, akik tarisznyával, vándorbottal, esőverte szűrben, juhászbundában, számaron vagy lóháton és áhítatos szívvel érkeznek a Lajtán túli délibábos mezőkről, kolompos pusztákról, édesanyánk falujából: magyarok - Mátyás és Rákóczi országából - sehol sincsenek! Az emberkígyó, amely a Hofburgot átöleli két nap óta, nem büszkélkedhetik ázsiai rokonokkal, akik a hatalmas császár koporsójához nemzeti ruhában zarándokoltak. A magyarok mostanában katonák, a harcmezőkön szolgálják a holt és az eleven királyt. Csak a pesti bankárok és a mágnások jöttek Ferenc József temetésére.

*

Az István-torony körül napok óta reggeltől-estig ácsorognak a hagyományokért rajongó bécsiek. Mindig akad valaki az utcán, aki látja felmászni a legendás toronymászót a kő-hegyre. Mintha ma délután magam is láttam volna egy zászlót, meg egy embert harmincemeletnyi magasságban. Aztán eltűnt a látomány. A tradíciókhoz hűségesen ragaszkodó bécsiek besötétedésig várják a toronymászót. Holnap temetik a császárt. A vállalkozó nem késlekedhetik.

Bécs, november 28.

BIBLIOGRÁFIA

Primer irodalom

Krúdy Gyula: „Utazás egy habsburgi temetés körül”, in *Magyarország* 1916. november 26, 9-10. old.

Krúdy Gyula: „A kis király S.-né kávéscsészéinél”, in *Magyarország* 1916. november 27, 3-4. old.

Krúdy Gyula: „Őszi alkonyat az infánsnő fehér lábánál és egy halott Habsburgnál”, in *Magyarország* 1916. november 28, 7-8. old.

- Krúdy Gyula:** „Régi császárok ravatalánál”, in *Magyarország* 1916. november 30, 7-8. old.
- Krúdy Gyula:** „Császárok és bankárok, házmesterek és toronymászók egy habsburgi temetésén”, in *Magyarország* 1916. december 1, 7-8. old.
- Krúdy Gyula:** „Az új király sír”, in *Magyarország* 1916. december 3, 9-10. old.
- Krúdy Gyula:** *Magyar tükkör. Publicisztikai írások 1894-1919*, szerk. Barta András, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1984.
- Krúdy Gyula:** *A tegnapok ködlovagjai*, Békéscsaba, Tevan, 1925.
- Rostand, Edmond:** *Cyrano de Bergerac*, ford. Ábrányi Emil, Budapest, Európa Könyvkiadó, 2007.

Szekunder irodalom

- Belousova, Vera:** „Aneignung des Habsburger-Mythos in der ungarischen Literatur am Beispiel der Romane Gyula Krúdy’s”, in *Wien als Magnet? Schriftsteller aus Ost-, Ostmittel- und Südosteuropa über die Stadt*, szerk. Gertraud Marinelli-König; Nina Pavlova, Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1996., 345-365. old.
- Fried István:** „A tegnapok ködlovagjai”, in *Szomjas Gusztáv hagyatéka*, Budapest, Új Palatinus Könyvesház, 2006., 164-189., ill. *Tiszatáj*, 2003. május, 63-78. old.
- Fülöp László:** „>>A Monarchia legjobb magyar ismerője<<”, in *Közelítések Krúdyhoz*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1986., 213-258. old.
- Gedényi Mihály:** *Krúdy Gyula. Bibliográfia (1892-1976)*, Budapest, Petőfi Irodalmi Múzeum, 1978., ill. online: <http://krudy.hu/Muvei/gedenyim.html>, elérés: 2012. 11. 30
- Kelecsényi László:** „Krúdy Gyula, pesti toronyőr”, in *Krúdy Gyula: Öreg szó az ifjakhoz II.*, szerk. Kelecsényi László, Budapest, Aqua Kiadó, 1995., 262-267. old.
- Kelecsényi László:** *A cenzúrázott Krúdy*, http://www.krudy.hu/RKT/eloado/KelecsenyiLaszlo/KL_AcK.html, elérés: 2012. 01. 08.
- (Perkátai) Kelemen László:** *Krúdy Gyula*, Szeged, Magyar Irodalomtörténeti Intézet, 1938., ill. [http://krudy.hu/Szakirod/Perkatali\(Kelemen\)Laszlo/pkl.html](http://krudy.hu/Szakirod/Perkatali(Kelemen)Laszlo/pkl.html), elérés: 2012. 12. 03)
- Kelemen Zoltán:** *Történelmi emlékezet és mitikus történet Krúdy Gyula műveiben*, Budapest, Argumentum, 2005.
- Szabó Ede:** *Krúdy Gyula alkotásai és vallomásai tükrében*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1970.
- Szörényi László:** „Bécs szimbolikus szerepe Krúdy műveiben”, in *„Multaddal valamit kezdeni” Tanulmányok*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1989., 222-229. old.